

УДК 342.5

ДЖЕРЕЛЬНИЙ ОГЛЯД ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Бульба В.Г.

кандидат історичних наук, доцент
Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України

I. Вступ

Розпочата 10.12.2010 р. Президентом України В. Януковичем адміністративна реформа [3] надзвичайно актуалізує наукову увагу до дослідження безпосереднього зв'язку між сутністними формальними характеристиками держави та її соціальним значенням, реалізація яких досягається в процесі здійснення державою основних функцій, що, у свою чергу, простежується в спрямуванні основних засад внутрішньої політики задля вирішення важливих соціально-економічних завдань, досягненні суспільно значущих цілей, які постають на кожному історичному етапі розвитку сучасного суспільства. Очевидно, що нові ідеологічні проекти державотворення й пошуки новітньої національної ідеї для України будуть успішними лише в тому разі, якщо вони ґрунтуватимуться на ідеях нової парадигми світового розвитку, орієнтованої на забезпечення стійкого розвитку, що передбачає збалансування основних принципів діяльності з метою нарощування матеріального багатства й забезпечення соціальної рівності та справедливості, а не спрямованість виключно на досягнення економічного зростання і примноження багатства на основі дії ринкових механізмів.

Існування зв'язку визначеної теми із науковими та практичними завданнями, які сьогодні стоять перед політичною, управлінською та науковою елітою України, засвідчується кореляцією порушених у статті проблем із завданнями, окресленими, зокрема, в Огляді світового економічного та соціального становища на 2010 р. ООН. Необхідність забезпечення стратегічної узгодженості дій у світовій економіці є однією із основоположних ідей, що полягає в реорганізації глобальних механізмів та укріпленні потенціалу України задля досягнення загальної мети скорочення масштабів бідності і забезпечення розвитку [4]. Це, у свою чергу, передбачає подолання існуючого у свідомості українського суспільства розриву між природою розуміння ролі і функцій держави та їх взаємозв'язку із суспільством, які, насамперед, покликані сприяти забезпеченню державою високого рівня міжнародної конкурентоспроможності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що на сьогодні наслідки світової економічної кризи 2008–2010 рр. виявили системні збої у функціонуванні фінансових ринків і серйозні недоліки в основоположних процесах вироблення економічної й соціальної політики. Крім того, потрібно на тенденції стосовно досить скептичного ставлення до української науки державотворення взагалі, що в деяких випадках призводить до заперечення її існування, що, у свою чергу, значною мірою зумовлене недостатньою ознайомленістю з інтелектуальними здобутками цілої плеяди українських вчених у галузі філософії, економіки, політології, економіки та державного управління.

Генезис розвитку української державності дають підстави стверджувати, що українському суспільству здавна притаманні принципи класичної античної демократії. Водночас аналіз наукових праць змушує зробити висновок про існування невирішених раніше частин загальної проблеми, яким і присвячено статтю.

II. Постановка завдання

Мета статті – здійснити джерелознавчий аналіз поглядів вітчизняних учених на сутність головних функцій держави, виявити взаємозв'язок типу і форми державного устрою з функціями держави в сучасному українському науковому дискурсі.

III. Результати

Перед дослідниками функцій держави в українській політико-філософській спадщині постають суто практичні завдання, адже, як слушно зазначав засновник і в минулому директор Українського наукового інституту Гарвардського університету О. Прицак, «історія України – це не історія української етнічної маси, а міряна лінійним часом багатоперспективна візія минулого усіх типів держав і спільнот, що існували на теперішній українській території в минулому, та їх носіїв (еліт), політично свідомих («політичних українців»), і перейнятих ними розвинутих цивілізацій» [6].

Очевидно, що тема першої східнослов'янської держави продовжує залишатись актуальною впродовж тривалого історичного періоду. Але якщо в попередні періоди основний акцент робився на доведенні того, що східноєвропейське суспільство в епоху Се-

редньовіччя ні в чому не відрізнялось від суспільства Західної Європи, то сьогодні ця проблематика все частіше використовується для ствердження виключного права того чи іншого сучасного східнослов'янського народу на тисячолітню спадщину.

Загалом українську політико-філософську наукову спадщину збагатили імена першого вітчизняного “книжника-філософа” Климента Смолятича (? – близько 1164 р.), одного із перших українських гуманістів Павла Русина (Кросненського) (близько 1470–1517 рр.), критика філософських учень Платона та Арістотеля І. Вишенського (між 1538–1550 – після 1620 рр.), найвизначнішої постаті в українській культурі доби Відродження С. Оріховського-Роксолана (1513–1566 рр.), прихильника поєднання середньовічної схоластики ідей Ренесансу та Реформації Петра Могили (1596–1647 рр.), церковного і громадського діяча Ф. Прокоповича (1677–1736 рр.), видатного українського філософа-просвітника Г. Сковороди (1722–1794 рр.), одного із організаторів Кирило-Мефодіївського братства та авторів протилежної офіційній російській історіософської концепції М. Костомарова (1817–1885 рр.), автора “хутірської філософії” П. Куліша (1819–1897 рр.), представника української академічної філософії П. Юркевича (1826–1874 рр.), прибічника примату людини, її прав і свобод над державою і суспільством М. Драгоманова (1841–1895 рр.), автора стратегії “Самостійна Україна” (1900 р.) М. Міхновського (1873–1924 рр.), яка лягла в основу IV Універсалу Центральної Ради, автора ідеї національної державності у праці “Україна irredenta” (1895 рр.) Ю. Бачинського (1870–1940 рр.). Не можна не згадати і автора концепції побудови незалежної суверенної Української держави як джерела єдності нації В. Липинського (1882–1931 рр.), який, зокрема, ще на початку ХХ ст. зазначав, що “наша нація роз'єднана політично, ідейно й культурно. Щоб не загинути на віки вона мусить сотворити свою державу, свою національну державну ідею, таку, яку в формі національно-державної незалежності мають Москалі, Поляки, Чехи, Угри, не кажучи вже про всі інші культурні нації, – й одну національну культуру, таку, що об'єднує кожну націю на цілім світі в одно тіло” [1, с. 193–194].

Загалом у результаті дослідження предмету і методу державного управління як науки ми дійшли висновку про домінування принаймні двох засадничих моментів: по-перше, державне управління розглядається як наукова дисципліна, предмет і метод якої у зарубіжній науці остаточно визначилися лише у другій половині ХХ ст., а по-друге, українські дослідники державного управління у своїх працях широко використовують наукові здобутки і методологію тих зарубіж-

них учених, яких сучасна управлінська наука відносить до основоположників цієї наукової дисципліни. Вітчизняна наукова школа демократичного врядування формується такими фахівцями в галузі науки державного управління, як: О. Амосов, В. Бакуменк, В. Дзюндзюк, В. Корженко, О. Крюков, Ю. Куц, В. Мартиненко, Г. Одінцева, О. Радченко, В. Ребкало, О. Чаплигін та ін.

Загальноприйнятим є виокремлення двох типів соціальних держав, що історично сформувалися у процесі розвитку суспільства: ліберальний, що характеризується помірним соціальним захистом та делегуванням частини соціальних функцій держави громадянському суспільству, і соціал-демократичний, що передбачає розширення соціальних прав і прагне ліквідації соціальної нерівності.

О. Скрипнюк у праці “Демократія: Україна та світовий вимір (концепція, моделі та суспільна практика)” (2006 р.), розвінчуючи міф про образ демократії як “держави, яка у все втручається”, що нав'язується суспільству з метою дискредитації ідеї демократичного державотворення [8, с. 337], визначив таку класифікацію основних рис соціальної держави: конституційні гарантії забезпечення основних громадських прав особистості; наявність багатогалузевої економіки з різними формами власності; синтез планових та ринкових механізмів регулювання виробництва; турбота з боку державної влади про забезпечення загальної зайнятості населення; доступність освіти; державна підтримка мало-забезпечених верств населення; наявність ефективно діючої системи охорони здоров'я та соціального захисту населення [9].

Крім того, автор визначив таку функцію сучасної держави, як “соціальна безпека”, метою якої є “забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, а також приблизно рівних шансів для реалізації особистості у суспільстві” [8, с. 287]. Метою соціальної держави є не окремо взяті політичні дії чи певні економічні перетворення або вдосконалення системи права, а забезпечення належного існування всіх громадян, що, по суті, дає змогу синтезувати ці три сфери.

Л. Четверікова, досліджуючи структуру соціальної держави, дійшла висновку, що вона складається з таких елементів: соціальна етика (забезпечує досягнення консенсусу в суспільстві), соціальна демократія (виступає фактором залучення громадян до активного суспільного життя через інститути громадянського суспільства) та солідарна ринкова економіка (сприяє ефективному економічному розвитку через залучення до економічної діяльності всіх верств населення).

В. Городяненко розглядає “соціальну державу” як такий тип держави, внутрішніми функціями якої є активний вплив на соціаль-

ну сферу життєдіяльності суспільства в інтересах найширших верств населення. Найважливішими функціями соціальної держави визначаються: справедливий перерозподіл доходів між різними соціальними верствами через запровадження прогресивного оподаткування; створення відповідних умов для розвитку особистості, її творчих здібностей; реалізація права на змістовну працю для кожної працездатної людини; високий рівень матеріального добробуту й задоволення духовних потреб; захист громадян від негативних аспектів механізму ринкової економіки; забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності суспільства [11, с. 99].

М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук, А. Колодій розглядають державу “загально-го добробуту” як тип сучасної ліберальної держави, що проводить соціальну політику, спрямовану на створення рівних життєвих умов для всіх членів суспільства шляхом регулювання доходів, залучення непривілейованих класів (насамперед, робітників) до контролю за елітою і прийняття державних рішень [5, с. 650]. Автори зазначають, що у колишньому СРСР суб’єктом соціальної політики була держава, яка перебрала на себе функцію задоволення основних потреб громадян. Натомість до функцій сучасної держави, які вона здійснює, проводячи соціальну політику, належать такі:

- функція соціального відтворення населення, що полягає у створенні умов для нормальної життєдіяльності людини, задоволенні її потреб у таких галузях суспільного життя, як праця, споживання, сімейні стосунки, охорона здоров’я, освіта тощо;
- регулятивна, котра полягає в тому, що держава намагається стимулювати активну діяльність особистості, соціальних груп за допомогою правових, економічних, моральних важелів, унаслідок чого люди стають здатними до самоорганізації та самозахисту;
- соціально-захисна, суть якої полягає в забезпеченні соціальних прав громадян у разі зниження матеріального рівня життя, втрати роботи, працездатності, старіння тощо;
- стабілізаційно-адаптивна, відповідно до якої, держава має дотримуватись принципу соціальної справедливості, враховувати у своїй діяльності реакцію населення, громадську думку, узгоджувати інтереси, регулювати правовими засобами конфлікти у суспільстві, забезпечуючи його стабільний розвиток [5, с. 543–544].

Взаємозв’язок держави та суспільства найбільш повно розкривається через функціонування організаційно-регулювального механізму державного управління, що є інтеграційною та мобілізаційною силою, котра забезпечує впорядкований розвиток суспі-

льства та водночас стимулює утворення і функціонування механізмів, які запобігають процесам регресії. Так, у працях Л. Гогіної, О. Руденко досліджується проблематика закономірностей суспільного розвитку в контексті з’ясування сутності та змісту різноманітного забезпечення процесів суспільної стабільності на основі стратегічної спрямованості суспільства як визначального критерію його розвитку чи, навпаки, регресії.

Деякі інші підходи до визначення специфічних напрямів реалізації основних функцій соціальної держави пропонують Е. Ліванова, О. Палій, В. Скуратівський, згідно з якими, до цих напрямів належать:

- утвердження в суспільстві соціальної справедливості як однієї із найважливіших суспільно-правових цінностей;
- формування та розвиток соціально-ринкової економіки, а також соціально орієнтованого господарства;
- формування системи соціального захисту, що включає кілька типів соціально-правових заходів на основі розширення і поглиблення соціально-економічної бази, посилення соціально-правової захищеності особи, реформування системи соціального захисту і, насамперед, тих її складових, які ставлять громадянина в абсолютну залежність від держави;
- досягнення соціальної злагоди в процесі суспільного розвитку на основі сталих процесів соціальної структурованості, соціального миру та співробітництва;
- соціально-правове регулювання ринку праці з метою максимального забезпечення роботою працездатного населення;
- створення умов для заохочення продуктивної соціально-правової діяльності, зростання соціально-економічної активності населення як самодостатньої мети, відтворення і всебічна реалізація трудового потенціалу народу на основі формування внутрішніх глибинних життєздатних джерел розвитку мотивації трудової діяльності кожної людини, спроможної до праці;
- створення умов для забезпечення гідного життєвого рівня кожної людини, її сім’ї, обмеження соціального розшарування населення за рівнем доходів, стимулювання становлення стабільного платоспроможного попиту населення на основі соціального самозахисту;
- розробка та створення гнучкої динамічної системи оплати праці на основі формування нової структурної моделі заробітної плати, збільшення її частки у структурі суспільного доходу як головного джерела підвищення добробуту громадян, що ґрунтується на високій ціні робочої сили;
- упровадження в практику цілісної моделі соціального страхування: пенсійного, медичного, у зв’язку з хворобою, безробіт-

тям на засадах справедливого розподілу фінансового тягаря між роботодавцями, працівниками і державою, перетворення системи соціального страхування з компонента податкової, розподільчої системи, яка виконує невластиві їй функції соціальної допомоги, що здійснюються державою і профспілками, в надійний захист мікро-, макроекономічного та соціально-правового регулювання [10].

А. Сіленко, досліджуючи питання впровадження соціальної політики в умовах проведення демократичних реформ, визначає такі кардинальні завдання соціальної політики, як: підвищення життєвого рівня населення, подолання бідності, зменшення надмірної майнової диференціації, повноцінне функціонування соціальних установ тощо. Водночас до поточних завдань автор відносить: своєчасну виплату заробітної плати, пенсії й допомоги, поступове подолання розриву між низькими заробітними платами, пенсіями й прожитковим мінімумом, поступове наближення до більш реального мінімуму, "виживання" соціальних установ тощо [12, с. 71].

Взаємодія держави та суспільства, їх тісний дуалістичний зв'язок є наочним підтвердженням існування цієї умови, оскільки держава як публічна та легітимна (нормативно виражена) владна сила суспільства є не просто чимось, що стоїть десь над суспільством і протистоїть йому, це саме суспільство у його реальному синергетичному потенціалі [7, с. 27].

Проблема пошуку ефективних методів та механізмів державного управління у соціальній сфері життєдіяльності суспільства в період активізації трансформаційних змін дедалі більше набуває пріоритетності в процесі здійснення наукових досліджень і впровадження їх результатів у практичну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Соціосинергетичні підходи до змісту державного управління знайшли відображення в працях В. Авер'янова, В. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Князева, В. Мартиненка, Л. Мельника, Н. Нижник, Ю. Сурміна, А. Чемериса, І. Черленяка та ін.

І. Письменний, С. Серьогін, І. Хожило у монографії "Синергетичні засади державного управління в умовах реформ" (2007 р.) розглядають функціональність держави як процес, що характеризує здатність держави як самостійної цілісної системи діяти незалежно (автономно) у нових умовах за новими правилами. Таким чином, функціональність держави є атрибутом складної соціальної системи, що реалізується через механізми: діагностування (виявлення) проблемних питань розвитку; розроблення та впровадження алгоритму вирішення завдань високого рівня складності; активного та результативного втручання в процеси управління розвитком. Автори зауважують, що стабілізаційна

роль держави як актора у період трансформаційних змін, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності, може не завжди співвідноситись із суспільними очікуваннями. За допомогою механізму функціональності реалізація завдань державної влади набуває ознак активного втручання у процеси соціально-економічного розвитку. Держава за таких умов бере на себе відповідальність за визначення та реалізацію пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, а також здійснює контрольні функції в процесі їх впровадження [7, с. 192–193].

Усі соціальні функції держави можна врешті-решт звести до трьох основних: реалізація державних гарантій пом'якшення досягнення суспільством стану рівноваги після надзвичайних подій, регулювання способу життя суспільства заохочувальними та заборонними правовими засобами і перерозподіл суспільних ресурсів задля забезпечення всім соціальним групам суспільства певного рівня життя з метою зняття можливого соціального напруження. При цьому остання із наведених вище функцій соціальної держави набуває особливого значення саме для суспільства перехідного типу, оскільки, як доводять З. Видоєвич та З. Голєнкова, "суспільства, що трансформуються, – визначально конфліктогенні" [2].

IV. Висновки

Таким чином, можна зробити висновок, що питання визначення та дослідження в українському науковому дискурсі функцій держави беруть початок практично з перших наукових розвідок, метою яких було визначити та якомога точніше описати закони на основі аналізу політичних, економічних, соціальних процесів в Україні щодо перспектив становлення соціального стану держави (за основу критеріїв узяті основні ознаки соціальних держав). Трансформаційні процеси, що відбуваються в державі, характеризуються вибірковою орієнтацією на соціальну політику, властиву ліберальній та соціал-демократичній моделям. Основним механізмом забезпечення конкурентоспроможності України у глобалізованому світі має стати формування нового рівня життя людини на основі якісного розвитку людського потенціалу нації, що зумовлює необхідність збільшення інвестування в людський капітал, розвитку соціальної інфраструктури та підвищення якості життя населення як підґрунтя для формування середнього класу – основи стабільності суспільства. Реалізація цього принципу перетворює соціальні функції держави на один із визначальних чинників гуманітарного розвитку, робить їх дієвою складовою стратегії досягнення національної солідарності.

Перспективи використання результатів дослідження полягають у тому, що на сучас-

ному етапі розвитку України є всі передумови для створення альтернативної соціально-сті, заснованої не на моноцентризмі влади, а на владній поліархії та реальній солідарності влади і народу. Проте на сьогодні вона не знайшла ні ефективної теоретичної моделі, ні передумов для практичного втілення, тому в процесі вироблення стратегій державного розвитку мають бути використані теоретико-методологічні знання про найістотніші характеристики Української держави, які, крім того, повинні широко застосовуватись у діяльності центрів політичних досліджень, науково-дослідних інститутів, а також представниками законодавчої та виконавчої гілок влади, політичними лідерами і громадськими діячами, органами місцевого самоврядування.

Література

1. В'ячеслав Липинський та його доба / [упоряд.: Т. Остапко, Ю. Терещенко]. – 2-ге вид., доопрац. і доп. – К. : Темпора, 2010. – Кн. 1. – 560 с.
2. Видоевич З. Социальные конфликты в трансформирующихся обществах / З. Видоевич, З. Голенкова // Социс. – 1997. – № 2. – С. 121–130.
3. Указ Президента України “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” від 09.12.2010 р. № 1085/2010 [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/12584.html>.
4. Переоснащение мирового развития. Обзор мирового экономического и социального положения на 2010 год [Электронный ресурс] / Департамент по экономическим и социальным вопросам Организации Объединенных Наций. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/wess2010.pdf>.
5. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [автор. кол. М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій]. – К. : Ай Бі, 2002. – 684 с.
6. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / О. Прицак ; [пер. з англ. О. Буценка та Ю. Олійника]. – К. : Обереги, 1997. – Т. 1. – 1080 с.
7. Синергетичні засади державного управління в умовах реформ : монографія / [С.М. Серьогін, І.В. Письменний, І.І. Хожило та ін. ; за заг. ред. С.М. Серьогіна]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2007. – 194 с.
8. Скрипнюк О.В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепція, моделі та суспільна практика) : монографія / О.В. Скрипнюк. – К. : Логос, 2006. – 368 с.
9. Скрипнюк О. Принципи соціальної та правової держави: єдність чи конфронтація / О. Скрипник // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 137–144.
10. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 360 с.
11. Соціологічна енциклопедія / [уклад. В.Г. Городяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.
12. Силенко А. Соціальна політика в умовах проведення демократичних реформ в Україні / А. Силенко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український політичний менеджмент, 2008. – Вип. 12. – С. 70–78.

Бульба В.Г. Джерельний огляд функцій держави в сучасному українському науковому дискурсі

Анотація. У статті здійснено джерелознавчий аналіз поглядів українських мислителів на сутність та зміст головних функцій держави. Зроблено висновок, що незалежно від типу і форми державного устрою саме у функціях найбільш чітко виявляються сутність та соціальне призначення держави.

Ключові слова: держава, функції державного управління, соціальне призначення держави.

Бульба В.Г. Источниковедческий обзор функций государства в современном украинском научном дискурсе

Аннотация. В статье осуществлен источниковедческий анализ взглядов украинских мыслителей на сущность и содержание основных функций государства. Сделан вывод, что независимо от типа и формы государственного устройства, именно в функциях наиболее четко раскрываются сущность и социальное предназначение государства.

Ключевые слова: государство, функции государственного управления, социальное предназначение государства.

Bulba V. The source study review of functions of the state in the modern the Ukrainian scientific discourse

Annotation. In the article the source study analysis of sights of the Ukrainian thinkers on essence and the maintenance of the basic functions of the state is carried out. The conclusion is drawn that irrespective of type and the state system form, in functions the essence and social mission of the state most accurately reveal.

Key words: state, functions of the government, social mission of the state.